

Folkeskolen og private undervisningsinitiativer på herregården Gerknäs i Finland i slutningen af 1800-tallet

Af cand. mag. og art. Carl-Thomas von Christierson

For en del år siden blev jeg kontaktet af den lokale byforening i Jönsböle, der ligger tæt på herregården Gerknäs, som min familie i sin tid ejede. Hvordan de havde fundet frem til mig her i Danmark, ved jeg dårlig nok, men deres ærinde var helt seriøst. Kendte jeg noget til den gamle folkeskole i Jönsböle, den, der tidligere blev kaldt Gerknäs folkeskole? Var jeg klar over, at den i sin tid var grundlagt af mine tipoldeforældre, og at min farfars farfar i et gavebrev havde overdraget grunden til kommunen, på vilkår af at grunden skulle gå tilbage til Jönsböle by, såfremt skolevirksomheden ophørte? Kunne jeg på nogen måde hjælpe dem, nu hvor kommunen havde planer om at udstykke og sælge grunden?

Skæbnen ville, at jeg faktisk ganske indgående havde beskæftiget mig med skolen og dens historie, og at jeg udmærket kendte overdragelsedokumentet, som både min tipoldefar og kommunen havde underskrevet. I hvilket omfang mit brev til kommunen i sagens anledning havde nogen indflydelse på udfaldet, får jeg nok aldrig at vide, men Jönsböle

byforening råder stadig over grunden. Jeg har besøgt skolen og på Lojosamfundets 100-års jubilæum i 2009 fortalt om de undervisningsinitiativer, der i sin tid blev taget på Gerknäs. Det er en anden historie, og den kommer her.

Baggrunden

Med kejser Alexander II's lovgivningsreformer fra 1860'erne og frem fik Finland en egentlig lovgivning omkring folkeskoler. Det skete i 1866 på baggrund af præsten og skolemanden Uno Cygnaeus' forslag, der dog kun regulerede skoleforholdene på landet. Samtidig var det kommunale selvstyre blevet genoprettet, hvorefter oprettelse af folkeskoler i landdistrikterne blev sat i gang. Således også i Lojo sogn cirka 50 kilometer vest for Helsingfors. Skoletraditionen her er gammel. I 1659 var Lojo Pedagogi, en svensk-sproget skole for almuens drenge, blevet oprettet. I 1769 fik den sin egen bygning, men skolen blev nedlagt i 1817. Efterfølgende private skoleinitiativer blev ikke langvarige, især da bønderne var imod. Med den nye lovgivning, der blandt andet indebar statsstøtte, ændredes forholdene.

Herregården Gerknäs, facaden. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

*Carl Gustaf og Louise Aspegren, forlovelsesbillede 1861.
Foto: Carl-Thomas von Christierson.*

Da Carl Gustaf von Christiersons far døde i 1861, overtog han kun 24 år gammel ansvaret for herregården Gerknäs, og som storgodsejer blev han i 1870 medlem af kommunens skoledirektion.

Året inden havde kommunalbestyrelsen endelig besluttet at oprette en folkeskole. Den skulle ligge centralt i byen, og de finsktalende og svensktalende børn skulle skiftes til at gå i skole. Men da man anmodede om statsstøtte, beordrede regeringen, at der skulle indrettes to skoler, en finsk og en svensk. Således begyndte den nye finske skole i 1870, og den svenske i 1872. I 1873 flyttede de ind i en ny bygning med et lokale til hver af skolerne.¹

Problemet var imidlertid, at størstedelen af de svensktalende børn boede i kommunens sydlige del, langt fra byen, i et område, hvor mange familier var ansatte på Gerknäs. Den unge godsejer holdt på, at den svenske skole skulle ligge, hvor de fleste svensktalende børn boede. I 1875 foreslog han at flytte skolen, men trods støtte fra andre gårdejere i denne del af kommunen modsatte et flertal i kommunalbestyrelsen sig en flytning. Denne konflikt fortsatte de kommende år, og synspunkterne for og imod blev livligt diskuteret, også i aviserne.²

I 1883 blev problemet løst ved, at guvernøren for Nylands Län fastslog, at den svenske skole skulle flytte. Beslutningen blev stadfæstet af regeringen, og i efteråret 1885 åbnede endelig den nye skole. Den blev placeret i Jönsböle by på jord tilhørende Gerknäs. Carl Gustaf von Christierson stillede grunden til skolens rådighed og dertil gratis byggemateriale til et skolehus, hvor læreren også fik sin lejlighed. I oktober 1887 havde Gerknäs folkeskole 39 elever, og i skoleåret 1889-90 43 elever. Den nye folkeskole på Gerknäs blev en succes fra starten, og

det samlede antal svenske folkeskoleelever i Lojo steg betydeligt. Den svenske skole i Lojo by fortsatte med frivillige kræfter og med statsstøtte fra 1887.

Den svenske folkeskole på Gerknäs

Den nye skoles første lærer blev Amalia Less, og i 1892 blev frøken Hilda Österlund ansat. Læreplanen indeholdt både læsning, regning, stavning og skønskrift, kristendom, Finlands historie, geografi, sang og forskellige slags håndarbejde og sløjd. Begrebet sløjd skal her forstås bredt som fremstilling i hånden af en lang række nyttige brugsting, først og fremmest i træ og stof.³

Det blev tradition, at lærerinderne sammen med børnene fra tid til anden besøgte godsejerparret, sædvanligvis på Carlsdagen den 28. januar. De kom klokken syv om morgenen for at synge for dagens hovedperson, hvorefter de voksne blev trakteret med kaffe og boller eller juletærter, mens børnene fik mælk og brød, kringler eller brune kager. Bagefter kunne børnene synge flere sange i husets sal eller måske et salmevers. Carl Gustaf von Christerson kunne da læse en børneprædiken eller noget fra børneevangeliet. I januar 1894 tog han børnene med sig ind på kontoret for at vise dem landdagsbilledet, det vil sige en reproduktion af det maleri, der forestiller kejser Alexander II, der åbner landdagen i 1863. Børnene fik en grundig forklaring på denne skelsættende begivenhed, hvor Finlands stænder mødtes med kejseren, og arbejdet med at reformere landets love begyndte. Bagefter vandrede børn og lærerinder

tilbage til skolen, ofte syngende en fædrelandssang som for eksempel „I högan nord“.⁴

Når skolen afholdt eksaminer, deltog som regel medlemmer af familien. I et brev til sønnen Axel omtalte Carl Gustaf von Christerson, hvordan han og datteren Elisabeth den 20. maj 1901 havde overværet eksamen, i forbindelse med hvilken der blev uddelt bogpræmier for 60 mark. Det såkaldte „Masters stipendium“ var også blevet uddelt. Det var renterne af en sum på 1.500 mark, som Carl Gustaf von Christersons moster, Louise Conradi, i sit testamente havde skænket til skolen. Renterne skulle bruges som bidrag til forsørgelse af en fattig dreng, fortrinsvis fra Gerknäs.

For at sikre skolens fremtid skænkede Carl Gustaf og Louise von Christerson skolens grund til Lojo kommune. Det skete i et gavebrev dateret 16. maj 1905, hvori de overdrog grunden og bekræftede, at de cirka 2 hektar i Jönsböle by kunne udskilles fra godset og pantsættes. I det tilfælde at skolen en gang i fremtiden blev nedlagt, skulle jorden derimod gå tilbage til Jönsböle by.⁵ Skolen fortsatte langt ind i 1900-tallet og fik i 1939 et nyt muret skolehus. Den gamle skolebygning af træ er som Lojos ældste folkeskolebygning endnu bevaret. Den oprindelige skolegrund er også bevaret, men da skolens virksomhed blev nedlagt, havde Lojo kommune i 2006 planer om en ændring af lokalplanen, så en del af grunden kunne udstykkes. Planerne blev dog aldrig gennemført, da blandt andet lokale interesser i Jönsböle modsatte sig og henviste til det oprindelige gavebrev, som kommunen i sin tid havde underskrevet.

Elementærskolen

I 1896 havde skolen 52 elever, dobbelt så mange som den svenske folkeskole i Lojo. Lærerne i Gerknäs folkeskole måtte samtidigt med undervisningen af de større børn også tage sig af mindre børn helt uden elementære skolekundskaber. For at afhjælpe situationen havde Louise von Christierson og datteren Tyra i et vist omfang holdt skole for sådanne børn, men for at løse problemet permanent blev der i 1908 etableret en privat elementærskole på herregården. Til en begyndelse lå den i stueetagen af Gerknäs hovedbygning, da godsejerparret i 1898 var flyttet til den mindre villa Gustafsberg. Skolen fik siden navnet Louise von Christiersons skole til minde om hende, efter at hun var død i 1908. Børnene fra Gerknäs skoledistrikt gik de første to år i denne skole og fortsatte så i folkeskolen i Jönköping. Til elementærskolen gav Carl Gustaf von Christierson i 1916 20.000 mark til et skolehus, der blev færdigt året efter. Skolen blev først drevet privat, fra 1919 med statsstøtte, og den fortsatte frem til maj 1944, hvor den ophørte, da der nu var for få børn på gården.

Ved siden af dette private initiativ donerede godsejerparret i 1906 10.000 mark til en fond under Nylands och Tavastehus Läns Lantbrukssällskap. Renterne skulle aflønne en vandringslærer, der gennem besøg i kommunens sydlige egne skulle afhjælpe den værste mangel på skolekundskaber. Den nye lærer begyndte arbejdet den 1. maj 1906.⁶

Louise von Christierson ca. 1900. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

Sløjd og håndgerning

Cygnaeus' folkeskoleforordning bestemte også, at arbejde med hænderne skulle være et obligatorisk fag. Håndens arbejde skulle bruges som opdragende uddannelsesmiddel. Børnene skulle øves i alminde-

lige færdigheder som at bruge en kniv, høvl og økse, at bruge en drejebænk og at file, smede, flette, sy og så videre. Her lå også den idé, at børn skulle opnå de grundlæggende færdigheder, som landbobefolkningens daglige arbejde krævede, og det var især på dette område, at godsejerfruen Louise von Christierson gjorde sin største indsats.

Efter brylluppet i 1862 blev hun hurtigt inddraget i arbejdet, både på gården og i sognet. Hun interesserede sig særligt for undervisning af børn og for håndarbejde og sløjd. Forudsætningerne må hun have fået hjemme på Rakered gård i Vikingstad uden for Linköping i Sverige, hvor hun lærte både husførelse, håndarbejde, vævning og andet nødvendigt til en større husholdning på landet. Fra Sverige vidste hun også, hvor vigtigt det var med skoler og uddannelse.

Det er påfaldende, at Louise von Christiersons egne initiativer på Gerknäs kom, samtidig med at det svenske kulturarbejde i Finland startede for alvor. Ved siden af Cygnaeus' engagement i skolespørgsmål var professor Carl Gustaf Estlander ved Helsingfors Universitet en stærk drivkraft for den svenske dannelse i Finland. Han stod bag flere projekter, der blandt andet skulle udvikle uddannelsesinstitutioner og kunstnerisk virksomhed, også inden for kunstfliden. Han pointerede, hvordan Finland på mange områder stod tilbage i sammenligning med andre lande – specielt de nordiske. Og han talte varmt for højnelse af både håndværk og folkelig dannelse. Det faldt sammen med, at folkelige håndværksprodukter i 1870 for første gang blev udstillet selvstændigt på årets store landbrugsudstilling.

Sløjds skolen på Gerknäs

Hvordan viste disse nye tanker sig så på Gerknäs? Efter at være kommet til Finland var noget af det første, Louise von Christierson gjorde, at etablere en lille skole sammen med to ældre slægtninge. Dette første private skoleinitiativ måtte dog ophøre under de svære år med hungersnød i 1860'ernes anden halvdel. Skolen fik en årlig støtte på 120 mark fra det finske husholdningsselskab i Åbo og fungerede som en slags lavere folkeskole med både regning, skrivning og de fag, som de privat ansatte lærerinder ellers kunne undervise i.

Da den svenske skole var blevet oprettet i Lojo by, indrettede godsejerparret i 1875 i stedet en sløjds skole på Gerknäs med støtte fra Nylands og Tavastehus lens landbrugsselskab. Skolen skulle lære eleverne forskellige praktiske færdigheder, men måtte også opfylde behovet for en lavere folkeskole. Virksomheden er kendt fra Louise von Christiersons årsberetning for skoleåret 1875-76.⁷ Skolen havde haft 35 børn og tre voksne som elever. De fire lærerinder og to sløjdinstruktører underviste i regning, skrivning, tegning, syning, strikning af strømper, vævning af kludetæpper, kurvefletning, bastarbejde – såsom fletning af sko – og fremstilling af simple ting i træ, som for eksempel køkken- og spiseredskaber, mælkeøser og linealer. Gennem avisannoncer tilbød skolen at udføre enklere opgaver i syning og fremstilling af sokker, ordentligt arbejde til billige priser.⁸

Skolens produkter blev solgt både lokalt og i Helsingfors. Af indtægterne blev to tredjedele brugt til

Væveskolen i Norrköping, Anna von Christierson forrest t.h. Foto: Carl-Thomas von Christierson.

skolekassens indkøb af materialer, mens den sidste tredjedel blev sat i sparekassen til fordel for eleverne. Hver elev fik her sin egen bankbog. Sparekassen i Lojo var på initiativ af Carl Gustaf von Christierson

blevet oprettet i 1870.⁹ Af landbrugsselskabets bidrag på 600 mark var 100 mark givet til folkeskolerne i Lojo som støtte til fremme af håndarbejdet her. Lærerne fra skolen i Gerknäs underviste ind-

Del af den finske sløjd- og husflidsudstilling ved Verdensudstillingen i Paris 1889. Foto: Daniel Nyblin, Museiverket, Helsingfors.

imellem også på disse skoler. Skolen på Gerknäs fortsatte dog kun frem til oktober 1878, hvor arbejdet måtte afbrydes.

Gerknäs væveskole

I 1887 kom så et helt nyt initiativ, da Louise von Christierson oprettede en skole i vævning på Gerknäs. Formålet var, at eleverne under en erfaren læ-

rers vejledning gratis udviklede deres væveteknik og lærte at tegne mønstre. Det særlige var, at eleverne også skulle lære at fremstille smukke og kunstfærdige produkter på de almindelige små væve, der fandtes i alle hjem på landet.¹⁰ Væveskolen deltog altid i de lokale udstillinger og blev omtalt i aviserne for elevernes interesse og produkternes kvaliteter. En af husets døtre, Anna, rejste til Norrköping i Sverige for at videreudvikle sine færdigheder. Faderen, Carl Gustaf von Christerson, omtaler det i et brev og skriver, hvordan Anna har sendt prøver hjem på sit arbejde, blandt andet nogle kunstfærdige vævede silkeduge i damaskteknik og et par hovedpudevær med familievåbenet.

I løbet af de år skolen virkede, opnåede den stor anseelse; så stor, at da enkekejserinde Dagmar bestilte de såkaldte „kejsertæpper“ hos Handarbetets Vänner i Helsingfors, blev det overladt til Gerknäs væveskole at udføre dem i efteråret 1889. Det var 90 alen finsk vævning, også kaldet dobbeltvæv, og tæpperne skulle bruges i kejserens fiskehytte ved Langinkoski, der blev færdig netop det år.

En milepæl for Finland og finsk håndværk blev den store Pariserudstilling i 1889. Meningen var ikke alene at vise en udstilling om landet, og hvad det havde at tilbyde inden for kunst, industri, kunstflid og turisme, men også, at den besøgende skulle forstå, at Finland var en vestlig nation med egen identitet, kultur og historie. På tidligere udstillinger havde Finland som russisk storfyrstendømme været en del af den russiske pavillon, men i 1889 skulle Finland

have sin egen, og der blev indsamlet penge over hele landet for at virkeliggøre planen. Louise von Christerson arrangerede et lotteri i Lojo, hvis resultat på 900 mark blev overdraget til arrangørerne.¹¹

Inden den internationale udstilling i Paris blev en forberedende udstilling afholdt på Ateneum i Helsingfors. På en væg vistes sløjde og husflid fra finske skoler og seminarier. Midterafdelingen var dekoreret med vævede genstande fra Handarbetets Vänner og Gerknäs væveskole. Om detta skrev Nya Pressen følgende:

„Infattningen på sidorna och i mitten består av särdeles vackra vävnadsarbeten, utförda dels av Finska Handarbeets vänner, dels av Gerknäs vävskola; bland vilka isynnerhet en av den sistnämnda utställd vävnad är egnad att ådraga sig allmän uppmärksamhet såväl för sit smakfulla mönster som valet av färger.“¹²

Pariserudstillingen åbnede den 5. maj 1889 med 60.000 udstillere og fik 32 millioner besøgende. For Louise von Christerson og hendes væveskole var deltagelsen naturligvis en stor anerkendelse.

Afslutning

Den svenske folkeskole i Jönköping omtaltes i almindelighed som Gerknäs folkeskole. Den fik Louise von Christersons særlige opmærksomhed, og hun blev straks medlem af direktionen. Skolens grund fik tillagt ekstra jord, hvis afkast udgjorde tilskud til forstanderindens løn. Omegnens bønder viste deres anerkendelse ved at bringe muld til grunden, så den blev forvandlet til en have, og her plantede Louise

Herregårdsparken på Gerknäs. Herfra kom blomster, planter til haven på Gerknäs folkeskole. Foto: Carl-Thomas von Christiernson.

von Christiernson blomster, bærbuske og æbletræer fremdrevet i herregårdsparken. Gennem hendes omsorg fik eleverne både mad og tøj, og for at øge interessen for skolen blev der etableret en syforening, der virkede til fordel for skolen. Louise von Christiernson overværede ofte undervisningen, og sønnen Axel, der var rektor for den svenske skole i Tammerfors, kom og holdt foredrag. Det var også på hendes initiativ, at man i 1886 oprettede et bibliotek på skolen. Hun arbejdede også for oprettelse af et folkebibliotek og for de svenske folkehøjskoler i almindelighed, og det var derfor naturligt, at hun blev egnens ombudsmand for Svenska Folkskolans Vänner. Ved hendes død i 1908 blev der skrevet en nekrolog i Svenska Folkskolans Vänner kalender, og hun indgår ligeledes i Finlands nationale biografiske leksikon.¹³

Noter:

1. von Christiernson, Carl-Thomas: „Gerknäs gård och dess ägare 1812-1928“ i *100 år för Lojbygdén*, Lojoana 57, udg. af Lojosamfundet, Ekenäs 2009, s. 42-58 og Kaukiainen, Yrjö: *Lohjalaisten historia II* (1808-1925), Lohja 1980, s. 153-155.
2. Se f.eks. Helsingfors Dagblad 1882 den 22.6., 13.7., 19.7., 21.7., 23.7., 27.7 og 3.8. og Folkvännen 1882 den 16.8., 23.8., 11.10. og 25.10.
3. De efterfølgende afsnit bygger på Henning, Fanny: „Ang. Gerknäs svenska folkskola, 50 år“, maskinskrevet historik 15.9.1935, fotokopi i forf. eje, Tyra von Christiernsons brev till Fanny Hennings 17.1.1937, fotokopi i forf. eje og Rein, Gariel: Föredrag vid Gerknäs folkskolas 50 års fest den 15. september 1935, fotokopi i forf. eje.
4. Louise von Christiernsons brev 28.1.1894 til datteren Anna Sederholm.
5. Gavebrev dateret Gerknäs 16.5.1905 og Lojo herredsret 21.10.1907.
6. Direktionen for Nylands och Tavastehus Läns Landtbrukssällskaps brev 25.4.1906.
7. Helsingfors Dagblad den 9. februar 1877.
8. Folkvännen 26.1.1876, 27.6.1877 og Morgonbladet 30.1.1877.
9. Kähäri, Matti: *Lohjan Säästöpankki 100 vuotta 1970*, Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen LI, Vammala 1970.
10. Land och stad 26.3.1890.
11. Hufvudstadsbladet 18.4.1889.
12. Nya Pressen 5.4.1889.
13. *Svenska folkskolans vänners kalender 1908*, s. 150-152 og *Suomen Kansallisbiografia II, Suomen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki 2003, s. 192f.